

اللَّهُمَّ
الْحَمْدُ لِلَّهِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ

تائیدیه اعضای هیات داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیات داوران نسخه نهایی پایان نامه خاتم / آقای ..... *مهندس محمد زارده* تحت

عنوان ..... *تعمیر بهانه های تسلیم در فلسفه ملاصدرا*

را از نظر فرم و محتوی بررسی نموده و پذیرش آن را برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیشنهاد
می کنند .

اعضای هیات داوران

۱- استاد راهنما

محمد سیرم

۲- استاد مشاور

رضا کریمی

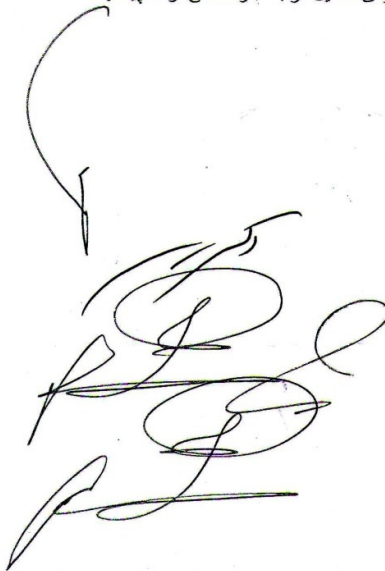
۳- استاد ناظر

لطف الله موی

۴- استاد ناظر

ذهبی

۵- نماینده شورای تحصیلات تکمیلی *لطف الله موی*

آیین‌نامه حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهش‌های علمی دانشگاه تربیت مدرس

مقدمه: با عنایت به سیاست‌های پژوهشی و فناوری دانشگاه در راستای تحقق عدالت و کرامت انسانها که لازمه شکوفایی علمی و فنی است و رعایت حقوق مادی و معنوی دانشگاه و پژوهشگران، لازم است اعضای هیأت علمی، دانشجویان، دانش‌آموختگان و دیگر همکاران طرح، در مورد نتایج پژوهش‌های علمی که تحت عناوین پایان‌نامه، رساله و طرح‌های تحقیقاتی با هماهنگی دانشگاه انجام شده است، موارد زیر را رعایت نمایند:

ماده ۱- حق نشر و تکثیر پایان‌نامه/ رساله و درآمدهای حاصل از آنها متعلق به دانشگاه می باشد ولی حقوق معنوی پدید آورندگان محفوظ خواهد بود.

ماده ۲- انتشار مقاله یا مقالات مستخرج از پایان‌نامه/ رساله به صورت چاپ در نشریات علمی و یا ارائه در مجامع علمی باید به نام دانشگاه بوده و با تایید استاد راهنمای اصلی، یکی از اساتید راهنما، مشاور و یا دانشجو مسئول مکاتبات مقاله باشد. ولی مسئولیت علمی مقاله مستخرج از پایان‌نامه و رساله به عهده اساتید راهنما و دانشجو می باشد.

تبصره: در مقالاتی که پس از دانش‌آموختگی بصورت ترکیبی از اطلاعات جدید و نتایج حاصل از پایان‌نامه/ رساله نیز منتشر می‌شود نیز باید نام دانشگاه درج شود.

ماده ۳- انتشار کتاب، نرم افزار و یا آثار ویژه (اثری هنری مانند فیلم، عکس، نقاشی و نمایشنامه) حاصل از نتایج پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرح‌های تحقیقاتی کلیه واحدهای دانشگاه اعم از دانشکده ها، مراکز تحقیقاتی، پژوهشکده ها، پارک علم و فناوری و دیگر واحدها باید با مجوز کتبی صادره از معاونت پژوهشی دانشگاه و براساس آئین‌نامه های مصوب انجام شود.

ماده ۴- ثبت اختراع و تدوین دانش فنی و یا ارائه یافته ها در جشنواره‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی که حاصل نتایج مستخرج از پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرح‌های تحقیقاتی دانشگاه باید با هماهنگی استاد راهنما یا مجری طرح از طریق معاونت پژوهشی دانشگاه انجام گیرد.

ماده ۵- این آیین‌نامه در ۵ ماده و یک تبصره در تاریخ ۸۷/۴/۱ در شورای پژوهشی و در تاریخ ۸۷/۴/۲۳ در هیأت رئیسه دانشگاه به تایید رسید و در جلسه مورخ ۸۷/۷/۱۵ شورای دانشگاه به تصویب رسیده و از تاریخ تصویب در شورای دانشگاه لازم‌الاجرا است.

«اینجانب.....
مقطع.....
مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهش های علمی دانشگاه تربیت مدرس را در انتشار یافته های علمی مستخرج از پایان نامه / رساله تحصیلی خود رعایت نمایم. در صورت تخلف از مفاد آئین نامه فوق الاشعار به دانشگاه وکالت و نمایندگی می دهم که از طرف اینجانب نسبت به لغو امتیاز اختراع بنام بنده و یا هر گونه امتیاز دیگر و تغییر آن به نام دانشگاه اقدام نماید. ضمناً نسبت به جبران فوری ضرر و زیان حاصله بر اساس برآورد دانشگاه اقدام خواهم نمود و بدینوسیله حق هر گونه اعتراض را از خود سلب نمودم»

امضا:.....

تاریخ: ۱۹/۴/۰۲

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس، مبین بخشی از فعالیتهای علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموزان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱: در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله) ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲: در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه) عبارت ذیل را چاپ کند:

«کتاب حاضر، حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد / رساله دکتری نگارنده در رشته فلسفه اسلامی است که در سال ۱۳۸۶ در دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی سرکار خانم/جناب آقای دکتر محمدسعیدی امر، مشاوره سرکار خانم/جناب آقای دکتر رضا کریمیان و مشاوره سرکار خانم/جناب آقای دکتر از آن دفاع شده است.»

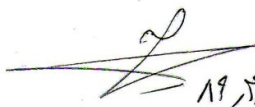
ماده ۳: به منظور جبران بخشی از هزینه های انتشارات دانشگاه، تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اهدا کند. دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴: در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵: دانشجو تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تامین نماید.

ماده ۶: اینجانب و سرکار خانم/آقای ... دانشجوی رشته فلسفه مقطع کارشناسی ارشد تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

نام و نام خانوادگی: سرکار خانم/آقای ...

تاریخ و امضا: ۱۹/۴/۹۶

دانشگاه تربیت مدرس
دانشکده علوم انسانی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد رشته‌ی فلسفه اسلامی

عنوان:

نقد برهان‌های تسلسل در فلسفه ملاصدرا

نگارنده:

وحید خادم زاده

استاد راهنما:

دکتر محمد سعیدی مهر

استاد مشاور:

دکتر رضا اکبریان

خرداد ۱۳۸۹

تقدیم به:

پدر و مادر عزیزم
که همواره محتاج دعای خیرشان هستم

تقدیر و تشکر:

از جناب آقای دکتر محمد سعیدی مهر که با راهنمایی‌های ارزشمند و دقت نظرهای ستودنی چراغ راه اینجانب در تکمیل این پایان نامه بوده‌اند، نهایت سپاس و قدردانی را به عمل می‌آورم.

همچنین از حسن همکاری و کمال توجهی جناب آقای دکتر رضا اکبریان کمال تشکر را دارم.

چکیده:

تسلسل موضوعی فلسفی در باب توالی علت ها و معلول ها در زنجیره‌ی بی نهایت است. هر چند در عرف عام فلسفه، مفهوم تسلسل به علل اختصاص ندارد بلکه مواردی را نیز شامل می‌شود که از دایره‌ی علیت و معلولیت خارج است. مسأله تسلسل قدمتی به اندازه تاریخ اندیشه دارد. در یونان باستان این مسئله در قالب مبحث نامتناهی ظهور یافت. تناهی و نامتناهی را باید موضوعی ریاضیاتی دانست که نتایج فلسفی مهمی را به بار می‌آورد به همین سبب همواره مورد توجهی فیلسوفان قرار گرفته است. ارسطو با تمایز میان نامتناهی بالفعل و بالقوه گامی بزرگ در حل مسائل نامتناهی برداشت. در فلسفه‌ی اسلامی تسلسل به عنوان شاخه‌ای مستقل از بحث نامتناهی طرح گردید. فلاسفه اسلامی کوشیدند که تسلسل را به عنوان مصداقی از نامتناهی بالفعل انکار کنند و در این راه براهین زیادی را اقامه کردند. بنظر می‌رسد که آنان، تحقق فعلیت یک مجموع نامتناهی را منوط به شرایط سه‌گانه‌ی فعلیت، معیت و ترتب می‌دانند. ما نیز می‌کوشیم با نگاهی تازه این شرایط سه‌گانه را مورد بررسی قرار دهیم

از سویی دیگر در این پایان نامه برآنیم که با تکیه بر آثار ملاصدرا به نقد و بررسی برهان‌های ابطال تسلسل پردازیم. هر چند که قصد آن را نداریم از دیدگاه خاص حکمت متعالیه به این موضوع نگاه کنیم. به همین جهت با تکیه بر نظرات فلاسفه اسلامی به نقد از این برهان‌ها می‌پردازیم و نقد خویش بر بخشی از این برهان‌ها را بر پایه‌ی تفکیک دو معنا از "تساوی" بنا می‌کنیم. در این راه ناگزیر به مباحثی که در باب نامتناهی در ریاضیات مطرح شده‌اند، می‌پردازیم و دریچه‌ای جدید به مبحث تسلسل در فلسفه اسلامی می‌گشاییم. در ریاضیات، کانتور راه جدیدی پیش روی مسئله‌ی نامتناهی گشود و با

طرح نظریه‌ی مجموعه‌ها به حل پارادوکس‌های مطرح شده در باب نامتناهی در ریاضیات نائل آمد. ما نیز می‌کوشیم با طرح این نظریه، دستاورد های آن را در مبحث تسلسل مورد ارزیابی قرار دهیم. بخشی دیگر از این برهان ها را نیز می‌توان برهان ها فلسفی صرف دانست که ما نیز فارغ از مباحث ریاضیاتی، آنها را مورد نقد قرار می‌دهیم

کلید واژه: تسلسل، متناهی و نامتناهی، علت و معلول، نظریه‌ی مجموعه‌ها، کانتور، پارادوکس راسل

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
فصل اول-مقدمه و کلیات طرح تحقیق.....	۱
۱-۱- مقدمه	۲
۲-۱- پرسش‌های تحقیق.....	۳
۳-۱- فرضیه‌ها:.....	۴
۴-۱- پیشنهادی تحقیق.....	۴
۵-۱- فصل‌بندی پایان نامه	۵
فصل دوم- نامتناهی از دیدگاه فلسفه اسلامی.....	۶
۱-۲- نامتناهی در دیدگاه ارسطو.....	۷
۱-۱-۲- نقد آرای پیشینیان.....	۷
۲-۱-۲- معانی نامتناهی و خاستگاه باور به آنها.....	۹
۳-۱-۲- نحوه‌ی وجود نامتناهی.....	۱۱
۴-۱-۲- نسبت میان کل و نامتناهی.....	۱۴
۲-۲- تعریف نامتناهی در دیدگاه فیلسوفان اسلامی.....	۱۶
۳-۲- معنای دیگری از نامتناهی.....	۲۱
۴-۲- اقسام نامتناهی و نحوه‌ی وجودشان.....	۲۳
۵-۲- جایگاه ماده و صورت در مبحث نامتناهی.....	۲۸
۶-۲- مبادی تصویری نامتناهی بالفعل.....	۲۹
۷-۲- تعریف تسلسل.....	۳۲

۳۳	۸-۲ - اصطلاح شناسی.....
۳۴	۹-۲ - شرایط سه‌گانه‌ی استحاله‌ی تسلسل.....
۳۷	۱-۹-۲ - شرط فعلیت اجزا.....
۳۹	۱-۱-۹-۲ - نحوه‌ی وجود عدد از دیدگاه فیلسوفان اسلامی.....
۴۵	۲-۱-۹-۲ - دو گونه‌ی بکارگیری اعداد.....
۴۸	۳-۱-۹-۲ - نحوه‌ی وجود اشیای ریاضی در فلسفه‌ی ریاضی.....
۵۱	۴-۱-۹-۲ - سلسله‌ی اعداد و شرط فعلیت.....
۵۳	۲-۹-۲ - شرط معیت در وجود.....
۵۹	۳-۹-۲ - شرط ترتب.....
۶۴	۱۰-۲ - براهین ابطال تسلسل.....
۶۷	فصل سوم - برهان‌های ریاضیاتی ابطال تسلسل.....
۶۸	۱-۳ - برهان تطبیق.....
۶۸	۱-۱-۳ - تقریر برهان.....
۶۹	۲-۱-۳ - اشکالات دو گانه بر برهان به روایت ملاصدرا.....
۷۱	۳-۱-۳ - جواب ملاصدرا به اشکالات دو گانه.....
۷۵	۴-۱-۳ - اشکالی مقدر بر جواب دوم ملاصدرا و پاسخ به آن.....
۷۶	۵-۱-۳ - ابهامات ایجاد شده پیرامون اصطلاح "تساوی".....
۷۸	۶-۱-۳ - معانی پنج گانه‌ی "تساوی" به روایت فارابی.....
۸۰	۷-۱-۳ - نحوه‌ی کاربرد اصطلاح "تساوی" در برهان تطبیق.....
۸۴	۸-۱-۳ - اشکال دوانی به شرط ترتب و پاسخ ملاصدرا.....
۸۶	۲-۳ - برهان آحاد و الوف.....
۸۶	۱-۲-۳ - تقریر برهان.....

۸۷	نقد برهان	۲-۲-۳
۹۱	برهان تضایف	۳-۳
۹۱	تقریر برهان	۱-۳-۳
۹۳	نقد برهان	۲-۳-۳
۹۵	برهان قریب المأخذ از تطبیق	۴-۳
۹۵	تقریر برهان	۱-۴-۳
۹۶	نقد برهان	۲-۴-۳
۹۸	برهان زوج و فرد	۵-۳
۹۸	تقریر برهان	۱-۵-۳
۹۹	نقد برهان	۲-۵-۳
۱۰۰	برهان حیثیات	۶-۳
۱۰۰	تقریر برهان	۱-۶-۳
۱۰۲	نقد برهان	۲-۶-۳
۱۰۳	تفکیک مقدمات ریاضی از فلسفی	۷-۳
۱۱۰	رویکرد فلسفی و رویکرد ریاضیاتی به برهان‌های ابطال تسلسل	۸-۳
۱۱۳	مسئله‌ی نامتناهی در ریاضیات	۹-۳
۱۱۴	پارادوکس گالیله	۱-۹-۳
۱۱۵	هتل هیلبرت	۲-۹-۳
۱۱۶	تریستران شانندی	۳-۹-۳
۱۱۶	سلسله‌های هارمونیک	۴-۹-۳
۱۱۷	برهان‌ها و پارادوکس‌ها	۱۰-۳
۱۱۹	نظریه‌ی کانتور	۱۱-۳

۱۲-۳- نظریه مجموعه‌ها و برهان‌های ابطال تسلسل ۱۲۹

فصل چهارم - برهان‌های فلسفی ۱۳۰

۱-۴- برهان مبتنی بر مجموع ۱۳۱

۱-۱-۴- تقریر برهان ۱۳۱

۲-۱-۴- نقض‌های وارد بر برهان و پاسخ آنها ۱۳۳

۳-۱-۴- دیدگاه تفتازانی نسبت به برهان ۱۳۸

۴-۱-۴- نقد ملاصدرا به برهان ۱۳۹

۵-۱-۴- اقوالی در باب برهان مذکور و بطلان آنها ۱۴۰

۶-۱-۴- استدلالی در جهت نفی وجود مجموع و نقد ملاصدرا ۱۴۳

۷-۱-۴- اشکالی در باب ارتباط میان نحوه‌ی وجود عدد و مجموع ۱۴۴

۸-۱-۴- نحوه‌ی وجود مجموع ۱۴۵

۹-۱-۴- پارادوکس راسل در نظریه‌ی مجموعه‌ها ۱۴۶

۱۰-۱-۴- جایگاه « مجموعه » در فلسفه اسلامی ۱۴۹

۱۱-۱-۴- نتایج فلسفی پارادوکس و قضیه‌ی راسل ۱۵۲

۲-۴- برهان وسط و طرف ۱۵۴

۱-۲-۴- تقریر برهان ۱۵۴

۲-۲-۴- نقد برهان ۱۵۵

۳-۴- برهان ترتب ۱۵۸

۱-۳-۴- تقریر برهان ۱۵۸

۲-۳-۴- نقد برهان ۱۶۰

۴-۴- برهان اسد و اخصر ۱۶۱

۱-۴-۴- تقریر برهان ۱۶۱

۱۶۲ ..... نقد برهان ۲-۴-۴

۱۶۶ ..... نتیجه گیری:

۱۶۹ ..... منابع و مأخذ:

۱۷۶ ..... چکیده ی انگلیسی:

فصل اول:

مقدمه و کلیات طرح تحقیق

تسلسل در اصطلاح عام فلسفه به معنای ترتیب امور غیر متناهی و در اصطلاح خاص فلسفه به معنای توالی و تعاقب علل و معالیل تا بی‌نهایت است. مبحث ابطال تسلسل از آنجا که به عنوان یکی از مقدمات ضروری اکثر براهین اثبات وجود خدا مطرح می‌شود، همواره مورد توجه فیلسوفان اسلامی بوده است. این مبحث از طرفی دیگر با مبحث نامتناهی گره می‌خورد. مفهوم نامتناهی در یونان باستان مورد توجه حکما قرار گرفت تا آنجا که عده‌ای نامتناهی را به عنوان یک جوهر و مبدأ عالم در نظر می‌گرفتند. ارسطو با نقد آرای حکمای قبل از خود، نامتناهی را به عنوان صفت مختص به کمیات معرفی کرد. همچنین ارسطو وجود نامتناهی بالفعل را انکار کرد و تنها وجود نامتناهی بالقوه را پذیرفت. این نظرات مورد قبول حکمای مسلمان نیز قرار گرفت. همین امر سبب گردید که آنان بخشی از برهان‌های ابطال تسلسل را به عنوان ابزاری در جهت انکار نامتناهی بالفعل در نظر بگیرند. هر چند که مقصود اولیه‌ی آنان در این براهین تنها اثبات تناهی سلسله‌ی علل و معلولات به عنوان بخشی از برهان‌های اثبات ذات باری تعالی بود. فلاسفه اسلامی شرایط سه‌گانه‌ای را برای تعیین حدود نامتناهی محال ارائه دادند. این شرایط عبارت بودند از فعلیت اجزای مجموعه، اجتماع در وجود و ترتب حقیقی میان اجزا. بنابراین اگر مجموعه‌ای دارای این شرایط باشد، نمی‌تواند نامتناهی باشد. حکما براهین فراوانی را جهت اثبات این امر تقریر کرده‌اند. البته میزان استحکام و اتقان براهین مذکور یکسان نیست. بعضی از براهین در معرض نقدهای بسیار قرار گرفته‌اند و بحث‌های فراوانی را دامن زده‌اند همانند برهان تطبیق و بعضی از برهان‌ها مورد پذیرش اکثر قریب به اتفاق حکما قرار گرفته و از تیر رس نقد و نقض در امان مانده‌اند همانند برهان اسد و اخصر.

فلاسفه اسلامی نیز متناهی و نامتناهی را به عنوان عرض ذاتی کمیات در نظر می‌گیرند. از طرفی دیگر بنا به زعم آنان، ریاضیات علمی است که به بحث پیرامون اعراض ذاتی کمیات

می‌پردازند. به همین سبب بحث تناهی و نامتناهی اولاً و بالذات متعلق به علم ریاضیات است. در علم ریاضیات جدید نیز بحث‌های فراوانی پیرامون تناهی و عدم تناهی شکل گرفته است. بعضی از این مباحث شباهت زیادی به مسائل مطرح شده از سوی حکمای اسلامی دارد. ما نیز در این پایان‌نامه به مناسبت موضوع، به طرح بخشی از این مسائل می‌پردازیم.

در این پایان‌نامه می‌کوشیم با نگاهی دقیق‌تر برهان‌های ابطال تسلسل و شرایط سه‌گانه‌ی مذکور را مورد نقد و بررسی قرار می‌دهیم. از آنجا که برهان‌های فراوانی در این باب تقریر شده است و تقریرهای گوناگونی نیز در مورد هر یک از براهین در آثار فلاسفه موجود است. ما توجه‌ی خود را معطوف به برهان‌های ده‌گانه‌ی موجود در کتاب اسفار می‌کنیم. ملاصدرا در این کتاب به طور مفصل به تشریح و بررسی برهان‌های ابطال تسلسل می‌پردازد. تقریری که ایشان از هر یک از برهان‌های مذکور ارائه می‌دهد را باید به عنوان یکی از بهترین تقریرهای موجود از برهان‌های ابطال تسلسل محسوب کرد. از طرف دیگر می‌توان ادعا کرد که دیگر برهان‌های موجود در این باب همگی ملهم و متأثر از این براهین ده‌گانه هستند بگونه‌ای که نمی‌توان برهانی کاملاً مستقل از برهان‌های مذکور یافت. به همین سبب اکثر نقدهای ارائه شده در مورد این برهان‌ها قابل تعمیم به برهان‌های دیگر نیز است.

۱-۲- پرسش‌های تحقیق

در این پژوهش می‌کوشیم با رویکردی تحلیلی-انتقادی به سوالات زیر پاسخ دهیم:

۱- شروط سه‌گانه‌ی تسلسل محال به درستی در مبحث ابطال تسلسل مورد استفاده قرار

گرفته‌اند؟

۲- آیا براهین ده‌گانه‌ی موجود کتاب اسفار، موفق به اثبات استحاله‌ی تسلسل شده‌اند؟

۱-۳- فرضیه ها:

جهت تحقیق در مورد سوالات مذکور، براساس فرضیه‌های ذیل به تحلیل و تشریح مسائل می‌پردازیم:

- ۱- شروط سه‌گانه نمی‌توانند از تمام مدعیات فلاسفه در این باب دفاع کنند بلکه ابهامات فراوانی در مورد آنان قابل طرح است.
- ۲- براهین ده‌گانه‌ی مذکور تسلسل همگی قابل مناقشه هستند و هیچ کدام از آنها را نمی‌توان برهانی قاطع بر ابطال تسلسل دانست.

۱-۴- پیشینه‌ی تحقیق

نگارنده در باب این موضوع موفق به یافتن یک رساله‌ی دکترا و یک پایان نامه شده است رساله‌ی دکترا:

- کهنسال، علیرضا، مصداق‌های بی‌نهایت و شرایط تحقق آن در فلسفه و کلام اسلامی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه تهران، ۱۳۸۱، استاد راهنما: احد فرامرز قراملکی، استاد مشاور: احمد بهشتی

پایان نامه کارشناسی ارشد:

- وهابی فروشانی، محمد مهدی: دور و تسلسل در فلسفه اسلامی، دانشگاه آزاد (واحد نجف آباد)، ۱۳۷۳، استاد راهنما: مهدی دهباشی، استاد مشاور: هاشم گلستانی، احمد

تویسرکانی

بخشی از رساله‌ی مذکور به برهان‌های ابطال تسلسل اختصاص یافته است. آقای کهنسال در این رساله به نقد برهان تطبیق می‌پردازد و حجیت آن را زیر سوال می‌برد اما به دفاع از برهان‌های دیگر ابطال تسلسل می‌پردازد. پایان نامه مذکور نیز در دسترس نگارنده نبوده است. همچنین علی لاریجانی در مقاله ذیل به نقد برهان‌های ابطال تسلسل می‌پردازد:

- لاریجانی، علی (۱۳۷۷ش)، «نقد و بررسی دلایل ابطال تسلسل»، آموزگار جاوید: یادنامه آیت الله العظمی حاج میرزا هاشم آملی (مجموعه مقالات)، ویرایش: محسن صادقی، قم: نشر مرصاد، عزیزی

آقای لاریجانی در این مقاله به کمک علم ریاضیات جدید به نقد این برهان‌ها می‌پردازد. اما این مقاله از اتقان و استحکام کافی برخوردار نیست و ابهامات زیادی در آن به چشم می‌خورد.

۱-۵- فصل‌بندی پایان نامه

در فصل اول این نوشتار در باب مفهوم و نحوه‌ی وجود نامتناهی مقدمه‌ای تقریر شده است و سپس شرایط سه‌گانه تسلسل محال مورد بررسی قرار گرفته شده است. براساس یک نگاه کلی، می‌توان برهان‌های ابطال تسلسل را به دو دسته‌ی کلی تقسیم کرد. اول: برهان‌هایی که در آنها از مفاهیم و قضیه‌های ریاضیاتی سود برده می‌شود. این برهان‌ها را برهان‌های ریاضیاتی می‌نامیم و در فصل دوم این پایان‌نامه به بررسی آنان می‌پردازیم. دوم: برهان‌هایی که فاقد قضیه‌های ریاضیاتی هستند بلک براساس مفاهیم و گزاره‌های فلسفی به ابطال تسلسل می‌پردازند. این برهان‌ها توجه‌ی خود را معطوف سلسله‌ی علل و معلولات می‌کنند و در ابتدا به اثبات علت اولی در این سلسله می‌پردازند و سپس تناهی سلسله را نتیجه می‌گیرند. در فصل سوم به نقد و بررسی این برهان‌ها می‌پردازیم.

فصل دوم

نامتناهی از دیدگاه فلسفه اسلامی